

Артем Чех ГРА В ПЕРЕВДЯГАННЯ

MERIDIAN CZERNOWITZ
МІЖНАРОДНА ЛІТЕРАТУРНА
КОРПОРАЦІЯ

Артем Чех

Гра в перевдягання

Meridian Czernowitz
2025

Частина перша

Музика для солдата

1.

У понеділок 21 лютого я йшов містом, боліла голова, і мною вже який день оволодівало тривожне відчуття невідворотності єбейшого апокаліпсису. А тим часом місто кипіло життям, як бульйон на плиті, розбризкуючи довкола жирний навар. Таке живе місто, яскраво-сіре, нецікаве...

Дивний сонячний день. Якщо не зазирати до стрічки новин, то й не скажеш, ніби щось відбувається: весняна й оманлива благодать. Жінки з маленькими людьми у візочках прогулюються набережною Дніпра, рибалка-циган закидає спінінг, із кіоску апетитно пахне дьонером, із землі, мов дощові черв'яки, лізуть проліски. Ні-ні, ніякого апокаліпсису не передбачається. Це всього лише сон, неприємний і пульсуючий, мов під час лихоманки. Але він щосили намагався пробратися у нашу реальність, заповонити її і стати терпкою, задушливою дійсністю, в якій нам усім якось доведеться існувати.

Вісім років локальної війни, три місяці в очікуванні великої. У багатьох страх змінився рішучістю. Для когось рішучість стала рухливим продовженням власного страху.

Увечері понеділка, поки мій одинадцятирічний син вів інтерактивні бої у грі «Фортнайт», ми з дружиною слухали промову путіна. Спочатку сміялися з його довгих пустослівних тирад та абсолютно шаленого й шулерського жонглювання історією України, але незабаром дружині стало фізично недобре від голосу та міміки потвори, яка відкрито погрожувала нашій країні. Я знав, що в кінці має бути кульмінація, тому додивився його звернення до кінця.

Визнання незалежності так званих «ДНР» і «ЛНР».

Це початок, подумали ми.

Того вечора ми довго не лягали спати: моніторили новинні сайти. Дружина читала фейсбук. Я — фейсбук і твіттер. Сотні дописів із різними припущеннями і політичною аналітикою. Від переможної радості, мовляв, це все, на що здатна Росія, та «Де ж ми їх ховати будемо?» до апокаліптичних прогнозів великої війни, ядерного удару по Києву та спорудження величезного ешафота для публічних масових страт на місці пам'ятника Міцкевичу у Львові.

На ранок вівторка я не відлипає від новин, гарячково оновлював сторінки сайтів, марно намагаючись вловити будь-яку зачіпку, що дасть пояснення, чого хоче Росія. А чи знає сама Росія, чого вона хоче? Як результат — санкції від Джонсона, призупинення «Північного потоку — 2» від Шольца, низка глибоких занепокоєнь від інших світових лідерів. Наскільки це допоможе зупинити Росію? Наскільки це додасть моєму страхові рішучості? І чи не дарма я замовив мамі новий ноутбук?

Але щоденна рутинна — чудова можливість відволіктися. Записати сина в басейн, з'їздити на інший кінець міста

по гітару для нього ж, відповісти на десяток листів і зустрітися з журналістами в одній із центральних кав'ярень Києва.

Складалося враження, що Олімпіада проходила не в Пекіні, а в столиці України. В кожному кафе чи ресторані — зграї журналістів, що як не брали інтерв'ю, то відпочивали від щоденної біганини у пошуках жирного матеріалу. Але Київ майже не мав, що запропонувати їм. Тут не було війни, вулиці рухалися, церкви стояли, в кінотеатрах — прем'єри фільмів, а в ресторанах — чудова їжа, яку їдять красиві врівноважені люди. Ніхто не штурмував супермаркети і не виносив із магазинів техніки телевізори чи тостери. Чого ви сюди приїхали? Що рознюхуєте? Чого вам не спиться в своїх затишних європейських ліжках?

У ті дні я мав одну зустріч із британським журналістом, який, не приховуючи розчарування, питав, чи не знаю я, що йому такого цікавого тут знайти, з чого можна зробити матеріал. Я не знав. Хотілося відправити його кудись під Майорськ, але хто я такий, щоб відправляти британця в саме пекло? Це ми своїх можемо відправляти на фронт. А він простий журналіст, що не знайшов собі якісного фіксеру, бо всі фіксери вже давно розібрані. І от він прийшов до мене, цей британець, до нас, тобто до мене і дружини, бо сам він загалом більше літературний оглядач, тому намагався знайти якусь воєнну цікавинку в межах своєї компетенції. До смерті Віки, до загибелі Далі було ще так далеко. А тут — досі живий письменник із бойовим досвідом.

Як людина, що провела в окопах Луганщини рік, і як письменник, який написав про це книжку, я був цікавий журналістам. Але що їм розповідати? Чим дивувати їх, якими апетитними подробицями наповнювати їхні консервативні лакуни? Що ми три місяці в очікуванні, в тривозі, в страху, що путін таки попре на Україну своїми старими радянськими бляшанками, які, на жаль, ще можуть нести смерть і руйнування? Ну це ж очевидно і без письменника з воєнним досвідом. А зрештою, про це я і розповідав. Мляво приховуючи страх, відповідав, що як почнеться — знову піду.

— Всі підемо, — додавав я. — Хто мав би піти.

Журналісту все це подобалося. Він пив чай і усміхався.

«Всі підуть», — задоволено записав він.

А потім я їхав у таксі широким проспектом, віз гітару, на якій гратиме мій син, і думав про жакливі речі, про які взагалі не хотів думати. Наприклад, чи почую, як він нарешті вивчить «Yesterday» The Beatles? Або «It Must Have Been Love» Roxette. І чи стоятимуть ось ці потворні будинки лівого берега? І чи житимуть ось ці люди, що зараз так негарно йдуть уздовж проспекту?

Я до останнього сумнівався у можливості великої війни і як ніколи не хотів брати в ній участі. Хотіти воювати — це щось нездорове, потворне, мов велика земляна жаба. І я точно не був народжений для війни, я був народжений черешенькою, а не оце от все. Але ж знав. Знав, сука, що піду. Всі підемо. Хто мав би піти. Вдягнемо форму і, напевне, назавжди залишимося в ній. Так чи інакше. В труні чи в посадці. На плацу чи на паркеті.

Вже увечері путін визнав так звані «ЛНР» і «ДНР» в кордонах Луганської та Донецької областей і дав своїй армії дозвіл на застосування зброї.

У приватні повідомлення посипалися запитання від знайомих, які намагалися зрозуміти: що взагалі відбувається і чим це загрожує Україні? Я не мав, що відповісти, бо й сам звертався до приятелів із подібними запитаннями. Онімільний і втомлений від інформації, я просто курих на балконі, який більше скидався на каплицю, куди можна зайти з молитвою. Тобто з сигарекою. Випускав дим у темне небо, мовчав, осягав найближче майбутнє — таке ж темне, як і це людне небо.

Дружина мого найкращого друга була вагітна — чекала двійню. Інший мій добрий приятель щойно віддав у видавництво чималий рукопис. У всіх багато роботи, планів, творчих та бізнесових проєктів. Та і я не встигав дописати свій роман. Як узагалі можна писати, коли ціпенієш від напруги, коли не встигаєш легеньми хапати повітря, коли відчуття, ніби одномоментно у всьому світі вимкнули світло? І чи встигну я дописати цей роман до мобілізації? Чи зможу я колись його дописати? І як бути з астигматизмом, що дошкуляв мені останній рік. На випадок війни я так і не зробив собі окулярів. Як я без окулярів? Як же воювати наосліп? Як узагалі воювати? Це ж так страшно і так несучасно!

Сил про все це думати не було, я налив вина, увімкнув магнітофон, довго блукав поглядом полицями із записами, вишукуючи, що ж послухати. Зупинився на Девіді Нопфлері. Зазвичай він діяв на мене заспокійливо. Тиха і дружня розмова. Дружня і ніжна.

Say haven't you seen — haven't you heard. Haven't you seen God's mockingbird.

And as he lays you down to sleep, who'll pray each night for your soul to keep?

Я слухав музику і пив вино, сидячи в кріслі. Дивився у дзеркало, побіжно вивчаючи свою анатомію. Смішний такий. Наляканий і кутастий, мов молодий козлик. Останнім часом я сильно схуд, важив менше вісімдесяти кілограмів, навіть помолодшав, і мало хто з незнайомих людей давав мені більше тридцяти.

Я гортав новини, читав коментарі, наново вишукуючи рятівні сенси у всіх тих меседжах. Аж зрештою побачив на УП великі червоні літери: президент оголошує мобілізацію першого оперативного резерву.

От сука, подумалося, це ж я.

Завдяки вини сприйняття було не таким болючим, як могло би бути. Та крізь туман австралійського сіра я все ж таки вловлював неприємну істину: якщо доведеться повернутися до війська, це до фундаменту розвалить звичне життя. Моє і моєї сім'ї. Я ще не знав, що війна загалом усе розвалить. Рознесе до чортів, переоре, ще й накладе згори отакенну купу.

Вранці 23 лютого я, хоч і прокинувся трохи розбитий після майже двох пляшок того терпкуватого сіра, одразу поліз у телефон читати новини. Саме того ранку я мав би сідати в літак швейцарських авіаліній і летіти до Цюриха на літературний фестиваль — виступати на одній сцені з грузинською письменницею і хорошою росіяною, теж, як не

дивно, письменницею. Але рейс скасували, летіти з пересадками я відмовився: ніхто не знав, чи раптом не скасують свої рейси до України інші авіалінії і чи не застрягну я в нейтральних швейцарських водах на невизначений термін. Тож замість Цюриха — тривожний Київ. Тривожний, але живий.

А в мене — знову побут, знову рутини: забрати з пункту видачі ноутбук для мами, дописати статтю для німців, приготувати синові обід. Дружина на весь день пішла на курси з тактичної медицини до інструктора Гліба, з яким я згодом трохи послужу в одній роті. Проте всі ці дії і вся ця зайнятість не рятували. Підкошувалися ноги, весь час хилило у сон.

На балконі лежала моя військова сумка, в яку я ще кілька місяців тому зазірав із ностальгією зацікавленістю. Тепер від думок про неї до горла підкочувала якась кислувата гуща. Ця сумка — символ відчуження звичних ритмів і спокійних думок, і в ній не так багато речей: аптечка, літня форма, військові черевики, розгрузка, триточковий ремінь для автомата. Все потерте, зім'яте, але досить надійне. Сумка гіпнотизувала мене, непокоїла. Однак я щосили намагався не думати про неї, як у дитинстві щосили намагався не думати про уроки, гидливо позираючи на підручник з алгебри.

Від самого ранку знову довелося відповідати на дзвінки і неспокійні повідомлення від приятелів. Чи стосується мене мобілізація оперативного резерву? Так, стосується. Чи отримав я повістку? Ні, ще не отримав. Все, що я міг тоді, — зідзвонюватися з побратимами. Ми розпачливо обіцяли один одному за будь-яких обставин триматися

разом. Разом попри все. Разом попри те, що давно зникли близькість і тепло братерства, яке колись об'єднувало нас на службі.

Після обіду зі школи прийшов син, був веселий, жартував, висміював загальний передвоєнний настрій. Ми говорили про навчання, він хвалився, що отримав непогану оцінку з німецької мови, попрохав пограти з ним у шахи, бо ж погодився завтра взяти участь у шкільному турнірі. А я дивився на нього найсумнішим своїм поглядом і думав, що перед лицем загрози і перед можливим поверненням до війська люблю його найбільше. Найбільше — аж до болю. Приготував йому обід, відправив на заняття з гітари, сів на стілець, по-робітницьки опустив руки на коліна і мало не заснув.

Увечері ми сіли грати у шахи. Кілька партій, серед яких одну я мало не програв через неуважність і байдужість до гри. Ми сиділи на ліжку, я без ентузіазму совав фігури, дивився на сина і думав про те, що він уже неабияк травмований війною. Авжеж, він про це відкрито не говорив, виставляв перед собою колючі бар'єри й ніби ігнорував зовнішні інформаційні подразники, але я відчував, як він боїться: наші з дружиною розмови бентежили його, повторно наближаючи той період, коли він чекав мене з війни.

Він якось говорив, що старається забути все це, витіснити зі своєї пам'яті той рік, коли мене не було поруч. Війна знову може забрати у нього батька, вона знову може розламати його впорядковане й розмірене життя та інфікувати хаосом і страхом.

Насувався єбейший апокаліпсис, але того вечора я не знав, що це станеться за кілька годин.

Перед сном я лежав у ліжку, висунувши з-під ковдри ноги, і згадував, як три місяці тому ми сиділи з компанією друзів, попиваючи вино й згадуючи різні анекдотичні ситуації, що траплялися в нашій культурній тваничці, — і незчулися, як розмова плавно пірнула в небезпечне русло: ми торкнулися теми війни. Тоді ж кожен із нас ділився своїми страхами і планом дій у разі найгіршого сценарію. Зійшлися на тому, що діяти необхідно, як у літаку: спочатку одягаєш маску на себе, потім на дитину. У нашому ж випадку — спершу рятуєш себе, а потім батьків. Рома Малиновський говорив, що хоче встигнути видати до війни одну книжку, яка готується вже півтора року. Саша Михед досить критично оцінив шанси широкомасштабного вторгнення. Вітя Онисько сказав, що за останні вісім років підготувався до всього, а отже, і до найстрашнішого. Втім, у підсумку всі погодилися, що конкретного плану немає ні в кого, бо ж конкретно ніхто нічого не знає.

Я теж не знав. Хіба те, що не готовий померти отак просто. Перед тим як померти, я мушу щось зробити. І найперше — врятувати сім'ю.

Лежачи у ліжку сирої лютневої ночі і згадуючи цю розмову, я почувався незатишно. А тому вирішив спати. І — бажано — не прокидатися вночі. Дуже не хотілося вночі прокидатися. Можливо, навіть ніколи.

2.

Я мусив прожити цю ніч і змиритися зі смертю. Вона здавалася близькою і неминучою. Я лежав одягнений на своєму ліжку і щосили змушував себе спати. Але сон не йшов, на відміну від думок про близьку смерть. І про недописаний роман. І про сім'ю. Ну і про долю країни, звісно. Але більше все ж таки про смерть. Не лише мою. Нашу — близьку і неминучу. Здавалося, що цей незвичний для мене звук повітряної тривоги — то і є смерть, яка витанцьовує у небі над Києвом, застуджено виє та крутиться у піруетах, злітає вище, розкидаючи навкруг себе свої отруйні перисті шмарклі.

Це була перша ніч великого вторгнення. Безжальна і темна. Найтемніша у моєму житті: дихання збивалося, у скронях — важкий гугіт, а незнані донині напади паніки перемежовувалися з підступно-медитативним усвідомленням катастрофи. За стінкою в коридорі так само намагалися заснути мої дружина і син. Часом їм це вдавалося, іноді ні, і тоді я чув бентежне боркання на карематах і спальниках та нервові перешіптування. Вони говорили про якісь загадкові

речі — такі, як підвал або метро. Все буде добре, шепотіли вони, ми не помремо. А я лежав і думав, що, напевне, мене скоро не стане. Десь під Пущею, десь під Бояркою, десь під Броварами я неодмінно ляжу спочивати і більше не встану. Мої губи більше ніколи не будуть теплими, в моїх кишнях не подзвякуватимуть весело ключі, бо я вже не квапитимусь до свого під'їзду, аби встигнути на вечерю, моє волосся не ростиме, як не ростимуть і нігті. Кров згусне, мозок застигне зіпсутим зельцем, яєчка припинять продукувати тестостерон, а наднирники — кортизол.

І нікого в цьому великому світі немає, хто б захистив мене. Всі чекають захисту від мене. Куди йти, за кого триматися, у що вірити? Кому довіряти? З ким ділити любов, страх і, звісно, смерть?

Тієї ночі, окрім усього іншого, я довідався про себе те, в чому боявся зізнатися останні шість років, відколи виїхав із засцяної й прокопченої посадки під Попасною: я не просто не люблю війну, я безмежно боюсь її. І цей страх, що паралізував до стану підгнилої в радянському овочевому моркви, змусив мене засумніватися в собі. В своїх силах і в своїй правді, у здатності діяти. А якраз діяти я і мусив: іти до військкомату, їхати в Гайсин до своєї рідної 59 бригади, шукати однодумців у Києві, рити окопи на Окружній, мішати бензин з мастилом, знайти, зрештою, зброю, засісти у віконній проїмці і щойно перші ворожі загони сунуться на мою рідну Шулявку — відстрілювати їх, аж поки танчик чи БМП не рознесе мою квартиру, знищуючи колекцію аудіокасет, книжки, живопис. Я лежав, боявся і намагався спати, бо

знав: спати — важливо. Я маю бути сильним, щоб убивати. Я маю бути сильним, щоб подолати страх. Я маю виспатися і якось захистити свою родину.

Я прокидався разів двадцять. Ошалілий від дійсності, згадував, бліднув, панікував від крижаного усвідомлення, що скоро доведеться віддати життя, не дочекавшись фіналу, не знаючи, чим закінчиться це все... І чи не буде наступний вибух останнім. І чи не прослизне це застуджене завивання мені у серце? Кілька разів я підводився, підходив до балконних дверей і дивився на заграву десь там, за Оболонню. Хапався за телефон, читав новини, аби впевнитись у тому, що Київ ще під нашим прапором. Знову засинав.

Це була темна ніч. Страшна, темна і перша в цій йобаній війні.

Але після будь-якої ночі незмінно настає ранок. Щоправда, теж темний. Головне — вийти з цього чортового ступору і почати рух. Дуже помічними в цьому виявилися всілякі бюрократичні перепони, а відтак поїздки по військових частинах і бригадах, пошуки свого місця на цій війні, нове-старе звикання до автомата, ще не знайомих товаришів по зброї і бездумна готовність померти за першої нагоди. Але ту першу ніч я запам'ятаю на все життя. Ніч, коли я змирився зі смертю — близькою і неминучою.

Звідтоді багато чого змінилося. Зневіра і розпач поступилися тихому пафосу надії. Вірні товариші, чистий розум, світлі думки, багато роботи і — куди ж без неї — віра у перемогу. Що ще треба, щоб триматися на цій землі? Щоб існувати під час війни? Жити попри всеохопність смерті?..

Точніше, питання про «жити попри всеохопність смерті», про «існувати під час війни» і про вірних товаришів я ставив собі трохи згодом. А тоді нагальним було знайти для себе місце в бойовому порядку, що навіть мені далось досить важко. Діряві телефони районного військкомату, пусті коридори міського, комендантська година, поїздки до Вінниці й Гайсина, зустрічі з колишніми побратимами, які дивувалися моїй раптовій появі посеред заваленого речмишками плацу, безлюдні ранкові вулиці з нажаханими псами, їдкий холод міжсезоння і випадкові чоловіки, що везли мене з міста у місто порожніми трасами.

Моя родина перебувала у друзів за Києвом. Тоді нам здавалось, що це досить безпечне місце, захищене своїм тиловим розташуванням і бідною інфраструктурою, яка не мала б зацікавити ворога. Тим часом фронт пролягав так близько, катували і вбивали зовсім поруч: у кількох кілометрах звідти на задніх дворах будинків сусіди закопували цілі родини, а на вулицях лежали тіла тих, хто вийшов купити до вечері хліба. Ми не знали про це, лише здогадувалися, спираючись на уявлення про типову російську окупацію. Попри мої вмовляння виїхати на захід, дружина залишалася під Бояркою. Я наївно сподівався, що, навіть опинившись під окупацією, вони зуміють пророскочити цю криваву турбулентність неушкодженими і таки виїдуть на вільну територію. Мене ж теліпало двома областями і Києвом: походи безкровними столичними вулицями, харчування шоколадом і чипсами та якимсь надзвичайно дорогим йогуртом, роздобутим у спустошеному супермаркеті. Зрештою, якраз

у великому торговому центрі на бетонній підлозі я знайшов свій перший армійський сон. Спершу сидів на баулі, байдуже роздивлявся всю цю скороспечену солдатську пістрю і ловив себе на думці, що найбільше мені не вистачає зараз музики, а точніше — самого бажання її слухати, аби замість паралітичного мислення у хаотичному та конвульсивному вирі голосів і тіл зі мною були тиха меланхолія, елегія самотності, ода смутку.

А потім була перша ніч на картонці поруч із незнайомими мені людьми, з якими я проведу наступний рік. Вранці відбулося загальне шиккування — без списків, без переклички. Чоловік поблизу мене розповідав, що якась наволоч насрала в пісуар. Водночас він посміювався, невміло поправляючи автомат. Ще говорив про чудака, який залишив зброю і пішов додому, бо раптом усвідомив, що це таки війна. І якщо раптом хтось хоче піти додому, якщо не готовий нести службу і померти за свою країну, за свої сім'ї, за право займатися сексом своєю мовою, то не зовсім доречно отак залишати автомат, варто попередити свого командира або хоча б сусіда по картонці.

Мені віддали автомат цього втікача, спитали про бойовий досвід, показали пальцем на мого командира й попросили його слухатися. Хоч командир і не мав жодного бойового досвіду. Як і абсолютна більшість із тих сотень, що снували торговим центром із дуже серйозним виглядом людей, які вперше в житті тримають у руках зброю.

А вже ввечері майже всю мою роту відвезли на київську телевежу рити окопи й охороняти вулиці довкола.

І ми рили. Рили окопи по периметру, промерзали до скам'яніння під час нічних чергувань і звикали один до одного. Що ж, тепер немає часу вмирати. Тим більше вмирати за дарма. Поборемося, думав я.

Я почав по крихтах збирати екіпіровку, згадувати, що таке зброя і як із нею поводитися, та нарешті замовив окуляри, аби бачити те, що мусить бачити людина з автоматом у руках. Стояти на посту з астигматизмом і оглядати периметр — сумнівне й дещо небезпечне задоволення. Я знав із попереднього досвіду служби, що стріляю добре і що сто метрів для мене — не велика відстань, аби завалити виродка, який суне до наших позицій. А от щоб побачити його в сутінках — тут мого зору не вистачало. Було важко відрізнити людину від, скажімо, куща, ліхтарний стовп — від тополі, електричний трансформатор — від собачої буди. Це дратувало. І взагалі, покладатися на поганий зір було не дуже розсудливо у ті перші дні. Всі були заведені, мов підлітки перед бійкою на шкільному стадіоні: і кущ, і ліхтарний стовп, і собача буда могли налякати. У міфічні ДРГ в центрі столиці, правду кажучи, я майже не вірив. Але всяке могло статися...

Окуляри були смішні, в них я мав вигляд не надто успішного задрота, в них було незручно і незвично, бо це були мої перші окуляри, але в них я бачив світ по-новому. Хоча те, що я бачив, мені й не завжди подобалося.

А от стріляти в них мені довелося лише по мішенях.

Ми більше працювали лопатами, ніж автоматами. Укріплювали місто, рили окопи і бліндажі, вибудовували футуристичні редути з бетонних блоків, розставляли протитанкові

їжаки, у сусідньому Бабиному Яру готували пости і засідки. Все це пахло погано перетравленим минулим. Таке вже було. Було і нікому не сподобалося. І от знову: місто готується до оборони, місто скидає свій буденний костюм і вдягає сталеві обладунки.

А я все придивлявся до тих, хто поруч, намагався з'ясувати: кому ж я можу довіритися? Кому можу довіряти? Кого зможу полюбити, а кого уникатиму до останнього, аж поки доля не зведе в одному окопі?

Нас розмістили у будівлі для персоналу. Без вікон, які повибивало вибуховою хвилею після влучання ракети у вежу, але з гарячою водою в душі. Я одним із перших зайняв собі кімнату. Вона мені навіть здалася затишною. Там було тепло.

Того ж дня до мене підселився дід. Так я його про себе називав у перші дні знайомства. Це вже пізніше він виявився не дідом, а головним сержантом мого взводу. Ще не старий, але з воєнним досвідом: в останній рік радянської інтервенції до Афганістану десь там служив. Він страшенно нагадував мені мою бабусю. Навіть мислив подібно. І говорив так само — короткими рваними фразами, напружуючись, аби не сказати забагато. Та й зовні схожий на неї: круглолидий, збитий, зі схованими в тонких щілинах очима. Тільки з вусами, фарбованими жовтуватою нікотиною патиною.

Щоночі я слухав, як він хропе, а вдень дослухався до його порад — хаотичних, незв'язних, але слухних. Його вуса смішно ворушилися, лопата вправно піднімала шар землі з камінням, сигарета мігрувала з одного кутика губ до іншого.

— Лопата врятувала більше життів, ніж автомат, — повторював він часто.

І я, знаючи це, як ніхто інший у нашій роті, спершу придивлявся до нього особливо уважно. Знає, що каже. З таким можна повоювати. Хоч він і дратував мене тим, що повністю зневажав навушники і ночами, коли не йшов старечий сон, слухав з телефона несмішні анекдоти російською.

Тоді Київ — своєю чергою — нагадував мені цього чоловіка. Багато бачив, немало чув, щось знає, дещо вміє, з огляду на вік його підточують хвороби, але він стискає ще міцні зуби і рие, рие, рие.

Він не має права не рити, бо не має права на поразку. Попри все цей чоловік і його місто мусять вистояти.

Я придивлявся й до інших, а інших було десятки. Хто? Хто з вас? Може, ти? Географ — високий і діяльний, з киплячим коктейлем із тестостерону та життєвого досвіду, під час якоїсь розмови на кухні сказав:

— Йобані підараси! Жодної надії на перемовини! Жодних сподівань на дипломатію!

І з ним я теж погодився, і він мені був симпатичним.

— Сидячи в окопі, остання справа — сподіватися на дипломатію, — сказав я.

— А тим більше, якщо це стосується перемовин із Росією, — додав він. І закінчив: — Усі ми опинимося в мамі на табуретці.

Тоді я ще не знав, що цей сорокатрирічний чоловік стане мені другом і, певно, найближчою людиною в армії, навчить мене водити авто, вирішуватиме безліч моїх проблем,

підставлятиме мені плече для сліз, коли я бажатиму застрелитися, підганятиме нашого бойового «міцубісі», з позивним «Крокодил», до проклятого Іванівського, щоб вивезти мою групу, й приноситьиме віскі тоді, коли це так необхідно.

Він заочно вчився на географічному, тож і позивний мав відповідний.

А загалом це була звичайна рота, сформована переважно з киян, які зброю бачили хіба на параді чи в музеї. Пістріява збірна, до якої мене привів ланцюжок подій, переважно випадкових. Мені не були цікаві їхні долі та їхні характери, я все це давно вивчив і забув, мене не дивували ці люди, і я не дивився на них голодними письменницькими очима. Я все це вже бачив. Усе це було колись.

Так, давно і нецікаво.

Я більше прислухався до себе, дивувався своїм емоціям, своїм силам і слабкостям. Так от як ти все це переживаєш! Так от як ця нова реальність впливає на тебе! Так от що ти відчуваєш! І як же до твого настрою не пасують усі ці люди, яких ти незабаром полюбиш.

Полюбиш — хоч би скільки ховався від людей і уникав людського.

Авжеж, я розумів, що мав вийти зі свого затишного сховку, відмовитися від звичних атрибутів благополучного життя, що мусив терпіти холод, голод, нервові напруження, страх і гнів. Не найкращий набір для людини, що звикла без особливої потреби не визирати за межі своєї мушлі. І як же дати раду з цим примусовим перебуванням у соціальному просторі, в колективі чужих людей? У колективі в принципі.

Я чудово знав це відчуття! Але разом із тим знав, що далі стане краще і навіть добре. Добре від любові до цього колективу і від їхньої любові до мене. Мав уже досвід, проходив.

Вимушена соціалізація у дорослому віці пригнічує, навіть виснажує, якщо звичка до світу самотності така виразна. І ти знаєш, добре знаєш, що то не їхня провина, а їхнє природне право бути такими: неблизькими за духом, чужими, іншими. Тож це передусім твої проблеми, які тобі ж і доведеться вирішувати. Пристосовуватися до обставин, шукати порозуміння з тими, кого не зауважував у цивільному житті, підкорятися тим, хто викликав у тебе відразу, і командувати тими, кому не годен довірити своє життя.

Так, я мав уже цей досвід, й адаптація завжди була для мене складним, болючим процесом. А однак ще в першу ходку до Збройних сил, у 2015-му, в моєму житті з'явилися: шахтар із Дніпропетровщини, що згодом став мені братом; кримінальник із Черкащини, з яким я навчився знаходити спільну мову, сповнену навіть певної екзотичної ніжності; зграя класичних гопників із південних областей, яких я спершу сторонився, але які викликали у мене повагу через їхню безстрашність; хлопці з Поділля, що навчили мене простецької чорноземної філософії і показали, як любити майже невидимі й прекрасні речі: пташиний спів, крижані візерунки на склі «буханки», тишу донбаського степу, безкрайність українського неба, а також те, як смішно проступають ребра у солдата Кліма. Наче ксилофон. Та все це було згодом, через тижні й місяці притирок металом об метал, із характерним танкерним скреготом.

Цього ж разу поруч зі мною з'явилися нові люди, і вони були іншими, інакшими. Вони виявилися майже своїми, майже моїми. Звісно, не тими, з якими я ще до лютого-22 розпивав зінфандель на своїй кухні, але тими, з ким я досить вірогідно міг би його розпивати. Не горілку і навіть не пиво, а червоне каліфорнійське. Бо тут були ті, хто знається, цінує. Під добру музику (скажи, ти теж був закоханий у Неко Кейс, Долорес О'Ріордан, Деббі Гаррі?), в розмовах про вічне і в суперечках про нагальне (хто, блядь, з'їв мій йогурт?), згадуючи спільних знайомих із цивільного життя або одні й ті самі локації, в яких нам доводилося бути (Беттері-парк, Репербан, Чуфут-Кале, Рейтарська). Попри різний соціальний статус, політичні віросповідання й культурну орієнтацію, ми мали більше спільного, ніж розведеного по полюсах. Ментально ми були здебільшого в одній площині, знакові моральні орієнтири виводили нас до точки перетину, а головне — ми мали виразний об'єднавчий чинник: більшість із нас — вино одного врожаю, і наше дозрівання відбувалося у схожих умовах. Київський Сирець 1990-х мало чим відрізнявся від мого рідного району «Д» у Черкасах, мої юнацькі досвіди нічим не кращі й не гірші за досвіди моїх побратимів, а наша загальна середня освіта зрівняла нас у можливостях, хоч кожен і обрав свій шлях.

Я міг би виокремити себе як письменника із загального колективу, мовляв, мій вибір впав на досягнення життєвих цілей досить незвичним для мого нового оточення шляхом. Але суть — ментальне вкорінення мого покоління в історичний контекст нашої держави — той самий. Ми схожі. Ми подібні. Попри всі наші на перший погляд різні,

а часто й паралельні русла, ми всі виходимо з одного джерела і з'єднуємося в цій чорній контрастній точці, під назвою «Лютий-22». Ми всі були тут із різними світоглядними концепціями та метафізичним шлаком у наших головах, але зі спільним ворогом. Із різною мотивацією, але в одній упряжці. З різними установками, але з однаковою метою — не залишити цю війну нам на пенсію і, відповідно, нашим дітям. Бо ж ми самі колись були дітьми і недалеко втекли від себе вчорашніх. Ми пережили ряд метаморфоз і вирости в нове й несподівано сильне покоління. Нам довелося пережити і небезпечні спокуси перших років незалежності, і революції, і становлення себе як особистостей в епоху безперервних змін. А потім ми опинилися на війні. І це вже не епоха змін. Це кардинальний перехід на інший рівень, і всю тяжкість цього переходу моє покоління виносить на своїх плечах.

І от, здається, всі ми нарешті відповіли на конкретне питання, не прикрашене абстрактною умоглядною мішурою: чи здатне це покоління жертвувати собою заради миру та свободи?

Ми ж зі своєю внутрішньою оптикою мали чимало власних питань, і головним із них було те саме: то хто ж із нас піде боронити українську землю до останнього? Пішли різні, чимало й зовсім молодих та навіть юних, але кістяк армії складався з нас — покоління 30–40-літніх, покоління, що виросло переважно на російських культурі й безкультур'ї, із забетонованим усвідомленням своєї провінційної другосортності, із тихою заздрістю до цивілізованих країн. Але всі ми, хоч і по-різному, йшли до розуміння власної приналежності

до української нації і до усвідомлення обов'язку захищати свої території, свою не завжди цілісну ідентичність та свою не завжди рідну мову. І таки прийшли до спільного знаменника: ми — об'єдналися. Не всі, навіть не більшість, навіть не половина. Але зрима і найсильніша меншість. А далі ми знову розіб'ємося на молекули, і кожен у своїй соціальній бульбашці створюватиме власну реальність як у своїй голові, так і довкола себе.

3.

Наші ранки починалися з прильотів ракет на житлові квартали. Сидячи в окопі, ми ще до прочитання інформації в новинах намагалися вгадати траєкторію польоту та визначити місце падіння цього фаршированого смертю гівна. Потім за ранковою кавою обговорювали, куди ж зрештою впало, чиї там будинки стоять, хто зі знайомих мешкає в тому чи іншому районі.

— Мамка моя в будинку навпроти.

— Злякалася?

— Мамка? Мамка злякалася. Та їй полегше. А от будинок жалко. В дитинстві я там у підвалі дрович.

Ще й місяця не минуло, а ці розмови вже перетворилися на абсурдну рутину. Щоденні повідомлення про обстріли цивільних та скинуті бомби на лікарні, школи й дитячі садки сприймалися ніби зведення про нашої або тоннаж зібраних зернових культур. Тобто ні, до горла все одно натужно підкочував черговий згусток безпорадної злоби, але чаша ненависті була давно переповнена. Вся ця інформація, що лилася

згори, лише стікала стінками цього чорного, мов нафтовий барель, резервуара. Надміру смерті. Занадто болю.

І от, доки ми всі стояли на нашій імпровізованій кухні, сміялися або ділилися своїми історіями з мирного життя, обговорювали політичні та військові новини, пили каву й наминали волонтерські бутерброди чи, навпаки, доки відпрацьовували переміщення нашими безпорадними позиціями в центрі Києва, начищали або заряджали зброю, рили шанці та стояли на постах, дослухаючись до вибухів і стрілянини, — доти все це ніби мало сенс, підпорядковувалося духові часу і здавалося — відповідно до обставин — у міру раціональним. Однак варто лише було відійти до місця сну і залишитися сам на сам зі своїми думками, як твою рокантенівську свідомість враз наповнювали темні матерії та болюче усвідомлення війни — великої війни у твоїй країні, з тисячами жертв, зруйнованими вщерть містами, залитими кров'ю вулицями і мільйонами понівечених доль.

Ці темні матерії душили, мов страшний сон, вичавлюючи зсередини тебе все людське і живе, і ти більше не міг протистояти цій чорній силі, адже не було такої зброї, яка могла би дати пизди нестерпній нудоті у твоїй душі.

Я щосили намагався заснути, втекти від цієї задушливої реальності, але навіть крізь сон, уривчастий, мов у алкоголіка, усвідомлював невідворотність прокидання, а значить, і невідворотність буття, в якому присутня війна.

Для мене було життєво важливим радіти дрібницям. Інакше — не можна. Інакше — розпач і втрата орієнтирів. Я радів поразкам ворога, який, попри всю свою ординську

сутність і озброєння, значно програвав нам у мотивації. Цивільні раділи безпеці й перспективам захисту своїх рідних. Волонтери — можливості знайти ще тридцять бронежилетів і сотню турнікетів. А ще я радів окулярам, які нарешті дозволили мені почуватися не таким беззахисним на посту. І я шукав, чому я радітиму завтра. Я вже знав, що завтра неодмінно настане. Попри все.

Я й досі сакралізую у своїх спогадах ті перші страшні дні. 25-те. 28 лютого. 1 березня. Особливо 1 березня — холодне і тихе. Повертаючись із військової частини у Гайсині, де я не зміг потрапити до свого батальйону, бо всіх уже повезли на фронт, нерішучий і тривожний, у передчутті невідомого, я стояв на вінницькому вокзалі. Падав дрібний і несуттєвий сніг, пероном стелилася сіра тиша. Навколо стояли немовби скам'янілі люди. І всі моторошно мовчали, ніби перед розстрілом. Мене обіймала Катя Калитко, яка прийшла побачитись, і говорила — рішуче і впевнено, — що ми неодмінно зустрінемося. Зустрінемося, бо ніхто з нас не помре. Вона багато всякого говорила, але я схопився за ці її слова як за рятівні. Авжеж, зустрінемося, звісно, не померемо.

І стільки щирої ніжності — попри страх і незібраність, попри відчай і знесилення — я відчував до всіх, хто був на цьому вокзалі, до всіх цих знесилених і наляканих людей, які нерухомо стояли і мовчали, що не стримав сліз. І потім, понад п'ять годин повзучи у порожньому вагоні назад до столиці, теж плакав від розчулення й усвідомлення, що все це відбувається не просто зі мною, як було колись. Усе це

відбувається з нами. І як же віднині нас не любити? Нас, їх, усіх навколо. А разом із тим було багато люті — їдкої і пронизливої, якої ніколи в житті не відчував. Лють породжувала бажання вбивати. Бажання бачити кров ворога, бачити його нутрощі, бачити страх в його очах, відчувати, як смердить його закопчене в танку тіло, як лежать окремо від нього його ніжки і ручки. Хотілося середньовічного і безжального. Тоді мені згадався Еренбург і його «Убий!». Попри рупорну риторичку і кондовий пропагандистський стрижень, цей текст був співзвучний із настроями більшості з нас.

Колись я навіть уявити не міг, що мало бути в душі у людини, аби написати це. Убий!

Що ж... тепер ми знаємо, як це — ненавидіти по-справжньому.

А ненавидіти по-справжньому — страшна річ, якщо вдуматися. Так, щоб убий, блядь, інакше він уб'є тебе. Попри ступор, розпач, знемогу, біль — убий. Це так страшно і так сильно, що слів не вистачає це висловити, а розуму — осмислити.

Тут «убий» — про виживання. Про тваринне. Про люте, про оголене. Про те, чого не мало би бути, але чомусь є. Про те, що варто було б залишити в минулому, про яке ми так любимо читати у своїх затишних постелях. Любили читати.

Тепер ми рили окопи і вчилися вбивати. Більшість із нас не вміли ні першого, ні другого. Їм повидавали автомати, але не навчили стріляти. Їх прийняли на війну, але не сказали, як тут усе влаштовано. Тому вони ходили розгублені, налякані, але водночас злі та рішучі.

Вони охоче розповідали історії, ділилися життєвим досвідом, потроху привідкривали душу, вихвалялися або віщали парадоксальні нісенітниці.

Багатьом було самотньо в цьому гамірному солдатському товаристві, а ще — гірко від усвідомлення свого становища. Необхідність сповідатися і відкритися дає таку-сяку ілюзію зближення, а отже, виокремлення себе, виходу із цього незвичного стану. Я живий, поряд зі мною люди, які слухають, а значить — розуміють, а значить — вірять і, можливо, люблять.

Ні, не люблять. І не завжди вірять. І рідко розуміють. Та й слухають неохоче.

Залишалося сидіти вночі в окопі посеред столиці, кривитися від вибухів, дослухатися до шерехів, вдивлятися у спаляхи. І я сидів. Дослухався, кривився, вдивлявся. Все як колись. Як сім років тому. З поправкою на досвід. Якщо у свої 29–30 я був розгубленим кошеням, яке не мало сил зібрати все, що з ним відбувається, до купи притомного розуміння, то тепер я просто спостерігав. Можливо, це стане помічним у майбутньому. А можливо, це не матиме жодного сенсу. І жодного значення. Головне було — вижити. Вжити, щоб побачити, що буде далі. Так і дід говорив:

— Хто хоче вижити, ходім зі мною.

І, нікого не чекаючи, рушав укріплювати позиції.

Охочі вижити прямували за ним. Аби вижити. Може, не зараз, але колись. Завтра, післязавтра, за рік. Мішки, бліндажі, колючка. Тут бензопилою, а там — лопатою. Типова піхота. Тільки замість зеленки чи поля перед нами стелилася бідна міська забудова — понівечена й обгоріла. Замість

звуків лісу й попаснянської залізниці я щоночі дослухався до звуків рідного міста. «Швидкі», машини спецтранспорту, автомобільна сигналізація, що десь раптово спрацювала, гудіння підстанції, скрегіт профнастилу, кашель заблукалого безхатка і, звісно, звуки війни: ППО, «гради», артилерія, хаотична стрілянина на сусідній вулиці.

— Закутай шию, бо знову зляжеш.

Я відмахнувся.

— Лопата врятувала більше життів, ніж автомат, — уже вкотре повторив він і продовжив копати.

— Я знаю, — відповів я.

Ніхто про це не знав краще, ніж я. Ще не знав. Бо за рік про це із пульсуючим адреналіновим усвідомленням дізнаються всі, хто дотягне до бахмутських окопів.

Тоді я знову згадав бабусю. Все своє життя вона збирала трави, сушила їх, настоювала на горілці, запарювала з них чаї. Зналася на цьому. Бабуся вже давно спочиває. Її пощадили всі значущі та знакові політичні події останніх років. Вона навіть президентства Януковича не застала, щаслива. Що вже казати про війну. Як вона реагувала б на все це тепер, пам'ятаючи, як під Богодуховом тікала від п'яного німця на Рз? Що говорила б? Які думки роїлися б у її голові? Напевне, нічого хорошого про кацапів вона не сказала б, але з притаманним їй індиферентним ставленням до будь-яких потрясінь лише хвилювалася б за мене, невтомно повторюючи щось на зразок «не пропаде».

Приблизно так само міркував дід. Він дратував мене своїми анекдотами з телефона і своєю манерою говорити. Але

мило посміювався у вуса, незлобливо підйобував молодших, запевняв себе та нас, що «не пропадем». Головне — активніше махати лопатами. І, звісно, плекати в собі люті до ворога. Більше люті. Більше ненависті.

Убий!

Убий кацапа!

Убий, блядь, інакше він уб'є тебе.

Кінець
безкоштовного
уривку. Щоби
читати далі,
придбайте,
будь ласка,
повну версію
книги.